

A photograph of two young women with dark hair, wearing matching purple hoodies. The woman on the right is covering her eyes with both hands, while the woman on the left looks directly at the camera with a serious expression. The background is a solid light purple color. A yellow rectangular block is visible in the top left corner of the page.

Position paper: Sociaal werk als reflectieve beleidspraktijk in de veranderende verzorgingsstaat

Jonathan Berg

Bureau Berg

Erasmus School of Health Policy & management

INHOUDSOPGAVE

Over politiseren _____	3
De veranderende verzorgingsstaat _____	4
Sociaal werk in de veranderende verzorgingsstaat. Huidige stand van zaken _____	7
Wat vraagt werken als policy practitioner voor verandering? _____	9
Concluderende aandachtspunten _____	18
Bronnen _____	19

In opdracht van:

Lectoraat Sociale Integratie, Zuyd Hogeschool

Met dank aan bijdragen van:

Maja Ročak, Sjoukje Botman, Jeroen van Wijngaarden, Lieke Oldenhof, Kim Putters,
Richard de Brabander, Roy Geurs en Alex Hekelaar

Cover foto door: Federica Giacomazzi. Overige beelden: Clay Banks & Jessica Rusello

OVER POLITISEREN

Rond het sociaal werk in Nederland vindt al enige tijd een debat plaats over de vraag in hoeverre ‘politiseren’ een kerntaak van sociaal werkers moet zijn. Politiseren houdt in dat sociaal werkers “problemen die individuen tegenkomen (helpen) te plaatsen in een maatschappelijke context en (helpen om deze) als maatschappelijke problemen onder de aandacht te brengen van beleid en politiek” (Tonkens 2021). Dus niet alleen individueel (volgzaam) hulpverleners, maar je ook kritisch verhouden tot het beleid wat je moet uitvoeren, corrigeren waar nodig en werken aan structurele vraagstukken rond ongelijkheid en onrechtvaardigheid (Botman en Tirions 2021, de Brabander 2022, Kaulingfreks 2022). Over de *of*- en de *waarom* vraag is overwegende overeenstemming dat politiseren door sociaal werkers wenselijk is. Het zou zelfs noodzakelijk zijn om te voldoen aan de beroepscode en de kernwaarden van de beroepsgroep, zoals sociale rechtvaardigheid en mensenrechten (Grünfeld 2021, Knevel 2023). Wel zijn er bedenkingen over de praktische uitvoering van politisering (Tonkens 2021, Bruins 2022), en over de middelen en mogelijkheden die sociaal werkers daadwerkelijk hebben om politiserend te handelen (Marston & McDonald 2012, Veldboer 2019, Kaulingfreks 2022).

De voornaamste nog open vraag voor het sociaal werk is dan ook *hoe* invulling te geven aan politiseren (van Eeden 2022, Vereniging Hogescholen 2024). Om tot zinnige antwoorden op die vraag te komen, is het belangrijk om te starten bij de maatschappelijke context waarin het sociaal werk positie neemt. Nederland heeft immers een hoogontwikkelde verzorgingsstaat waarbinnen het sociaal werk van betekenis is. Zoals we zullen laten zien in dit paper, staat de verzorgingsstaat momenteel voor grote uitdagingen en is deze in transitie. Dit biedt kansen voor het sociaal werk om zich de komende jaren steviger te positioneren en niet alleen een betekenisvolle uitvoerende, maar ook een corrigerende of zelfs sturende rol te spelen. De omarming van het ‘politiseren’ helpt hierbij. Echter als sociaal werkers de rol van ‘policy practitioner’ goed willen vervullen is meer nodig. Om meer impactvol te kunnen bijdragen aan de veranderende verzorgingsstaat dient een professionaliseringsslag te worden gemaakt zowel door de individuele sociaal werker als door de beroepsgroep als geheel (voortbouwend op de bestaande ontwikkelingen).

DE VERANDERENDE VERZORGINGSSTAAT

Nederlanders behoren tot de meest gelukkigste en welvarende mensen ter wereld (Ipsos 2025, CBS 2025). Dat hebben wij voor een groot deel te danken aan onze relatief goed functionerende verzorgingsstaat (Wilkinson & Pickett 2009, O'Connor 2017). De verzorgingsstaat is dus een groot goed dat het waard is om te beschermen.

In de afgelopen jaren zijn echter (politieke) keuzes gemaakt die in de praktijk niet altijd goed uitpakt. Door wetswijzigingen en bezuinigingen op (sociale) huisvesting, het sociaal domein en de zorg is de toegang tot voorzieningen die veel mensen nodig hebben onder druk komen te staan. Dit maakt het voor sociaal werkers lastiger om mensen te ondersteunen in een fatsoenlijk bestaan. Ook is door de (te) grote afstand tussen overheid en inwoners, beleid gemaakt en uitgevoerd vanuit mensbeelden die niet goed bleken te kloppen (RVS 2021, Gebhardt & Feijten 2022). Zo raakten veel mensen overvraagd doordat zelfredzaamheid niet alleen als doel, maar als uitgangspunt werd genomen van beleid en uitvoering (Bovens et al. 2017). En werden mensenlevens geruïneerd omdat bij burgers die administratieve fouten maakten, werd uitgegaan van onwil in plaats van onkunde (Rouwhorst 2022). Als gevolg van onvervulde beloften en overheidsfalen, hebben veel Nederlanders nog maar weinig vertrouwen in het vermogen van de overheid om goed beleid te maken (SCP 2024; 2025). Bij sommigen is het gevoel ontstaan dat de overheid er niet voor hen is, of dat anderen 'voordringen in de rij', waardoor ook onderlinge solidariteit onder druk komt te staan (Hochschild 2018, Reurink et al. 2025, Roosma 2024). Tegelijkertijd is onder de bevolking nog altijd veel steun voor de doelen van de verzorgingsstaat en voor sociaal beleid (Roosma 2024).

Politici, beleidsmakers en het maatschappelijk middenveld zijn dan ook zoekende naar manieren om de verzorgingsstaat te herzien en toekomstbestendig te maken, mede in het licht van maatschappelijke opgaven zoals vergrijzing, personeelstekorten, immigratie en hardnekkige kansenongelijkheid (Putters 2024, SCP 2025). Grote verwachtingen zijn er van het 'versterken van de sociale basis', preventie, samenredzaamheid en inzet van technologie (Verwey-Jonker Instituut & Movisie 2024, VWS 2022). Daarbij zien we ook een verandering in de manier waarop beleid wordt ontwikkeld en uitgevoerd. Anouk de Koning (2025) beschrijft dit als een verschuiving naar de "intieme verzorgingsstaat". Dit houdt in dat beleid steeds dichter bij-, met- of door de burger wordt vormgegeven en uitgevoerd. De nabijheidsfilosofie die centraal staat in de intieme verzorgingsstaat benadrukt het belang van onderlinge solidariteit van

burgers, gemeenschapskracht, co-creatie, de expertise van sociaal werkers en ruimte voor praktische kennis (Veldboer et al. 2025).

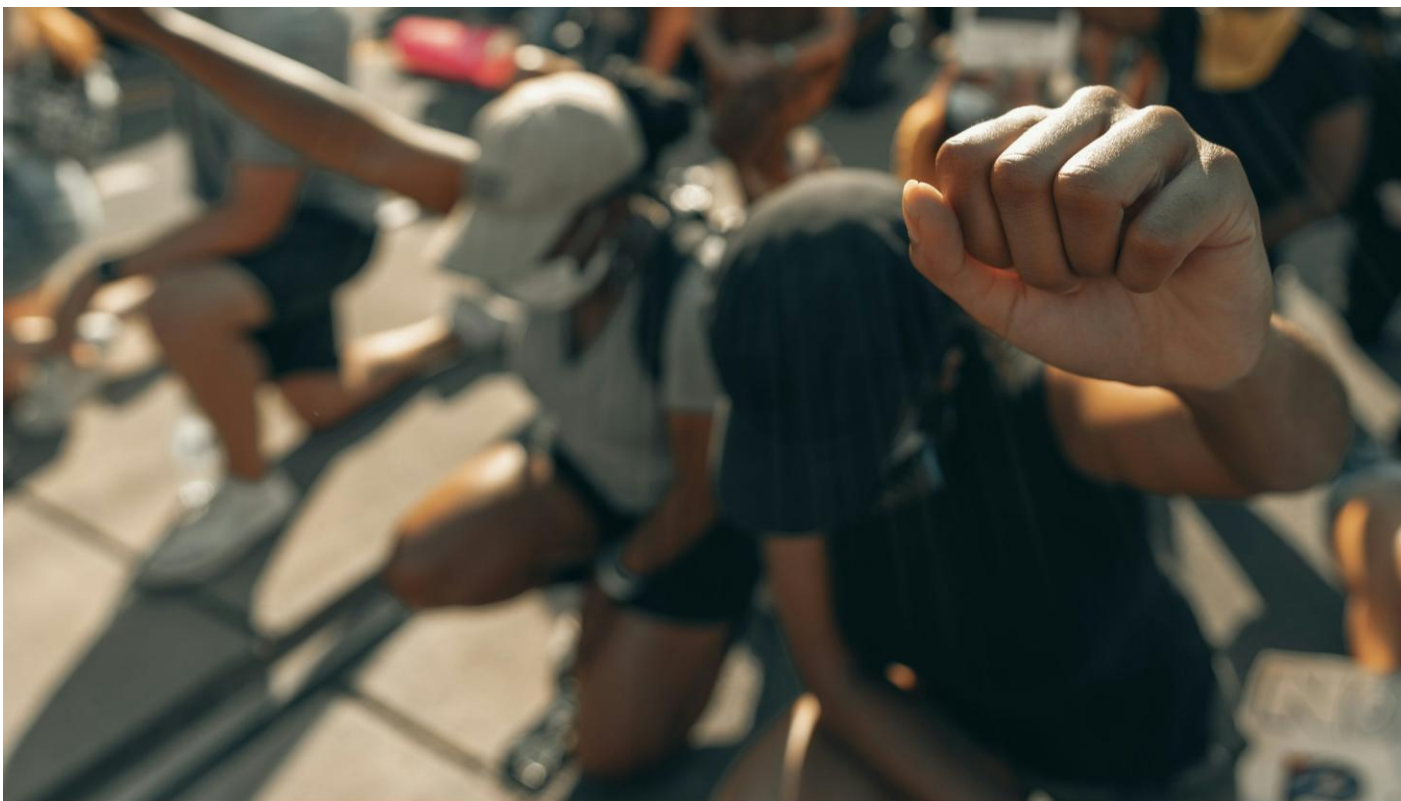
Binnen de intieme verzorgingsstaat worden complexe vraagstukken op steeds lager niveau aangepakt. Gemeenten als meest nabije overheid worden geacht om lokaal beleid te ontwikkelen in aansluiting op de behoeften van inwoners. Zij zien zichzelf daarbij als proeftuinen voor nationaal beleid (Berg et al. 2024b). Ook van sociaal werkers zijn er andere verwachtingen. Zij worden geacht om minder strikt te werken volgens regels en protocollen, en meer in aansluiting op de specifieke situatie en behoeften van burgers (Zacka 2017, Maynard-Moody & Musheno 2022, Berg et al. 2024a). Daarnaast zijn er ook hoge verwachtingen van burgers zelf. Bij de ontwikkeling van beleid wordt steeds vaker een beroep gedaan op ervaringsdeskundigheid, co-productie en burgerberaden. Ook bij de uitvoering van beleid wordt van burgers verwacht dat zij initiatief nemen, zelf de regie voeren en zorg onderling regelen met hun naasten en binnen hun gemeenschappen (de Koning 2025).

Hoewel de hiervoor beschreven ontwikkelingen vragen om kritische reflectie, bieden deze ook kansen voor een herpositionering van het Sociaal Werk in Nederland. Samenvattend, zien we binnen Nederland een beweging naar een toenemend iteratief proces van beleidsvorming waar de overheid een meer bescheiden rol speelt en andere actoren worden uitgenodigd aan de beleidstafel (Visser 2024). In dit proces kan het Sociaal werk een belangrijke ondersteunende, corrigerende, en/of sturende rol spelen. Sociaal werkers fungeren als voelsprietten van de samenleving en zijn een belangrijke schakel tussen leefwereld en systeemwereld (Veldboer 2019). Daarom kunnen zij helpen om goed sociaal beleid te maken in antwoord op uitdagingen die in het verschiet liggen. Sociaal werkers weten bijvoorbeeld vaak goed welk beleid in de praktijk niet goed werkt en/of niet uitpakt zoals bedoeld, nemen ruimte om af te wijken van regels, en zijn een belangrijke verbindende schakel tussen beleidsmakers, burgers en gemeenschappen. De ervaringskennis en expertise van sociaal werkers over het faciliteren en verbinden van gemeenschappen en de omgang met meerstemmige belangen zou een cruciale rol kunnen spelen in de verdere ontwikkeling en herziening van de (intieme) verzorgingsstaat.

Dit alles klinkt natuurlijk mooi en sympathiek, maar het ideaalbeeld van de intieme verzorgingsstaat waar iedereen kan aanschuiven aan de beleidstafel verhult ook hoe macht werkt. De deur staat misschien zogenaamd open, maar mensen moeten die wel weten te vinden, er zelf naartoe gaan en vaak aandringen om binnen te komen. Daarbij is vaak al

bepaald wie aan tafel (en op welke plek) kan plaatsnemen en hoe je je moet gedragen om gehoord te worden. Hieruit volgt dat niet alle burgers (evenveel) toegang hebben tot de beleidstafel en de belangen van groepen burgers met meer macht vaak beter worden behartigd.

In dit kader ligt er voor het sociaal werk mogelijk een taak om de vertegenwoordiging van bepaalde groepen burgers aan de beleidstafel te versterken. Dat kan op verschillende manieren. Aan het ene uiterste ondersteunt de sociaal werker burgers om zelf aan beleidsbeïnvloeding te werken. Aan het andere uiterste kan de sociaal werker burgers vertegenwoordigen die niet aan beleidsprocessen willen of kunnen deelnemen. Ertussenin werken sociale professionals en burgers (in verschillende verhoudingen en vanuit verschillende posities) samen aan beleidsbeïnvloeding. Binnen het sociaal werk is veel discussie over welke rol sociaal werk past. Zo positioneert Veldboer sociaal werkers primair als uitvoerders van beleid. Andere sociaal werk denkers zoals de Brabander, Botman, Gradener, en Kaulingfreks stellen dat dat niet genoeg is vanwege huidige ontwikkeling in de samenleving en in sociaal beleid. De beweging naar de intieme verzorgstaats vraagt om rolverbreding.

SOCIAAL WERK IN DE VERANDERENDE VERZORGINGSSTAAT. HUIDIGE STAND VAN ZAKEN

Het sociaal werk in Nederland en daarbuiten is er in de laatste jaren al op gericht een meer politiek actieve rol te hebben in de samenleving (Liefhebber et al. 2018). Zo klinken er oproepen om het sociaal-politieke bewustzijn van sociaal professionals te vergroten, zodat ze beter in staat zijn om de vertaalslag te maken van beleid naar de praktijk en vice versa (Vereniging Hogescholen 2024, p.27), en om effectief bij te kunnen dragen aan sociale transformatie (Koeter 2022). Het gaat dan in de eerste plaats om signaleren en agenderen waar beleid niet voldoet en alternatieven aandragen. Tegelijkertijd dienen sociaal werkers toegang te verwerven tot het debat waarin beleid wordt ontwikkeld (de beleidsarena), zodat signalen kunnen worden geadresseerd. En tot slot worden sociaal werkers geacht actief mee te doen aan beleidsontwikkeling.

Dat zijn mooie idealen maar het lijkt er niet op dat het Sociaal werk in Nederland momenteel de ruimte heeft en de vaardigheden bezit om deze verwachtingen waar te maken. Hoewel directeuren van welzijnsorganisaties en sociaal werk onderzoekers al regelmatig plaatsnemen aan de beleidstafel, is de bijdrage van sociaal werkers in beleidsvormingsprocessen in Nederland nog vrij beperkt (Koeter 2022). Sociale professionals hebben moeite met het agenderen van knelpunten en onbedoelde effecten van overheidsbeleid die zij tegenkomen (Vereniging Hogescholen 2023). Mogelijke verklaring hiervoor is dat Nederlandse sociaal werkers lang primair zijn opgeleid en hebben gewerkt als individuele hulpverleners en belangenbehartigers. Zo zien de meeste sociaal werkers zichzelf en zo worden ze ook door beleidsmakers gezien (Steenvoorde et al. 2025). Een andere verklaring is dat de werelden waarin Nederlandse beleidsmakers en sociaal werkers bewegen te gescheiden zijn. Ze komen elkaar gewoonweg niet tegen en begrijpen en waarderen elkaar daardoor nog onvoldoende. Daarnaast is, bijvoorbeeld vergeleken met artsen, het sociaal werk als beroepsgroep in Nederland nog vrij zwak gepositioneerd, en concurreert het Sociaal Werk om aandacht met andere opkomende beroepen in de wijk zoals Public Health en sociaal ondernemers (Engbersen & van Egeraat 2023). De vraag is dan ook wat nodig is om de kracht en het potentieel van het sociaal werk beter te benutten?

Op de eerste plaats is hiervoor een sterkere positie nodig van sociaal werkers in alle fases van beleid. Om die positie in te kunnen nemen is echter inzicht nodig in hoe beleidsvorming werkt (van Eeden 2021), hoe het veld van beleidsbeïnvloeding eruit ziet, en welke kennis en handelingsbekwaamheden, instrumenten en methodieken sociaal werkers nodig hebben om succesvol mee te praten, denken en agenderen in beleidsnetwerken (Vereniging Hogescholen 2024). Om de idealen van de beroepsgroep te verwezenlijken, vraagt kortom om een ‘nieuwe’ vorm van georganiseerd professionalisme. Die kan worden gevonden in verschillende rollen die de sociaal werker als policy practitioner kan spelen (deze worden later toegelicht).

Hierbij een kritische noot. Sociaal werker en beleidsmaker zijn verschillende beroepen. We hoeven niet van sociaal werkers te verwachten dat ze (allemaal) hetzelfde gaan doen als de beleidsmaker. In het huidige debat over politiserend sociaal werk bestaat de neiging om de sociaal werker een identiteit van heroïsche wereldverbeteraar voor te houden, alsof die in zijn eentje sociale verandering op grote schaal kan bewerkstelligen (Marston & McDonald 2012). Dit is een belofte die realistisch gezien niet waargemaakt kan worden en voor toekomstige sociaal werkers tot teleurstelling zal leiden. Immers, beleidsbeïnvloeding is vaak grillig en een project van lange adem. Je weet vaak niet wat het effect is van je bijdragen aan het debat. Dat effect kan klein maar ook groot zijn, en dat kan pas jaren later duidelijk worden (Solnit 2010). Voor de sociaal werker als policy practitioner is dan ook voorzichtigheid geboden om bij burgers de verwachting te wekken dat zij structurele verandering kunnen bewerkstelligen (Berlant 2011). Het is eerder passend om bescheiden te zijn in de verwachtingen die je als sociaal werker wekt. Beleidsverandering realiseren, vraagt om aanzienlijke inspanning en uitzonderlijke capaciteiten. Het is ook per definitie een collectieve aangelegenheid (Capano & Galanti 2021). Hieruit volgt dat individuele sociaal werkers hooguit (bescheiden) schakels zijn in een gezamenlijk netwerk dat kan bijdragen aan beleidsverandering. De focus zou er op moeten liggen om die bescheiden rol zo goed mogelijk te spelen.

WAT VRAAGT WERKEN ALS POLICY PRACTITIONER VOOR VERANDERING?

Om invulling te geven aan de rol van policy practitioner kan het Nederlandse sociaal werk op de eerste plaats tappen uit eigen vat. Het sociaal werk heeft een rijke geschiedenis waaruit geput kan worden. Bestaande methodieken uit de kritische- beleidsgerichte- en radicale stromen kunnen bijvoorbeeld worden vertaald naar het huidige tijdsbeeld (Hermans 2014, Scholte 2018). Daarnaast zijn er over landsgrenzen heen belangwekkende onderzoeken en voorbeelden van de sociaal werker als policy practitioner (bijvoorbeeld: Boone et al. 2022, Lavee & Cohen 2019). De combinatie van inzichten uit andere vakgebieden met expertise op sociale verandering en beleidsverandering (i.e. Mintrom & Norman 2009, Cohen 2019, Capano & Galanti 2021), historische bewustzijn en een internationale oriëntatie, kan het sociaal werk helpen om de benodigde professionaliseringsslag te maken.

Op basis van deze gecombineerde inzichten zien wij drie complementaire rollen die sociaal werkers als policy practitioner kunnen vervullen om de invloed op beleid te vergroten. De eerste rol is die van *beleidswerker* die op het niveau van het alledaagse eigen werk op basis van normen en waarden invulling geeft aan beleid. In de veranderende verzorgingsstaat is het belangrijk dat alle sociaal werkers deze rol van beheersen, ook als je alleen casework doet. De tweede rol is de *beleidspartner*, die op organisatie- en overheidsniveau samenwerkt met beleidsmakers om beleid ‘van binnenuit’ te beïnvloeden. De derde rol is de *beleidsactivist* die van ‘buitenaf’ druk organiseert op organisatie- en overheidsniveau. De 2e en 3e rol zijn met name van belang voor sociaal werkers die meer invloed willen uitoefenen op beleid, en vragen ook om het beheersen van de vaardigheden die bij de eerste rol horen. Een belangrijke randvoorwaarde voor succesvolle beleidsbeïnvloeding voor alle rollen is een sterke verankering in een gedeelde kennisbasis en beroepsethiek. Deze rollen worden hierna in meer detail beschreven, inclusief de respectievelijke vaardigheden en randvoorwaarden die ervoor nodig zijn.

Rol 1. BELEIDSWERKER: ALLEDAAGS BELEIDSWERK

Als uitvoerders van beleid bepaalde keuzes maken dan vraagt dat om (sociale) reflexiviteit: in relatie met de cliënt, maar ook in relatie tot andere professionals en tot de bredere maatschappelijke context en mensenrechten.

Binnen de intieme verzorgingsstaat wordt van sociaal werkers verwacht om meer vanuit maatwerk en minder vanuit regels en protocollen te werken. Dit vergroot de ruimte die ze al hadden om in de dagelijkse interactie met cliënten keuzes te maken in hoe ze hun werk vormgeven. Bijvoorbeeld welke instructies je wel of niet volgt, voor welke cliënt je je extra inzet, of wie toegang krijgt tot schaarse voorzieningen (Nothdurfter & Hermans 2018, Lavee 2022, Berg et al. 2024a). Op deze manier geven sociaal werkers feitelijk invulling aan beleid op de werkvloer (Lipsky 2010, Zacka 2017). Ze doen dus aan alledaags beleidswerk. Sociaal werkers herkennen dat alleen niet altijd als zodanig. Onderzoek laat zien dat sociaal werkers vaak keuzes maken op basis van hun persoonlijke ervaringen, belichaamde kennis, emoties, en gewoonten (D’cruz et al. 2007). Hoewel deze kennis waardevol is, blijft deze vaak latent. Dat kan problematisch zijn omdat daarmee de eigen invloed op hoe beleid uitpakt voor cliënten niet wordt onderkend, inclusief het risico om onbewust bij te dragen aan bestaande ongelijkheden. Daarom is reflectie nodig op drie aspecten van het werk binnen een veranderlijke politieke en maatschappelijke context: hoe je zelf invulling geeft aan beleid, hoe je samen met anderen invulling geeft aan beleid, en de verhouding tussen de beleidsopdracht en de beroepscode.

In de eerste plaats vraagt alledaags beleidswerk om kritische **reflectie op het eigen handelen en de eigen rol in het systeem** dat ongelijkheden doorbreekt of juist in stand houdt. Bijvoorbeeld door bepaalde cliënten rechten of middelen toe te kennen, of de tijd, vaardigheden en informatie waarover je beschikt (Reisch & Jani 2012). Professioneel handelen als policy practitioner betekent in dit geval het door middel van kritische reflectie voorbijgaan aan de persoonlijke politieke positie en in plaats daarvan de keuzes en het handelen te legitimeren op basis van professionele kernwaarden en de missie van het beroep¹ (BPSW 2021, Grünfeld 2021).

¹ Zoals sociale rechtvaardigheid, mensenrechten, collectieve verantwoordelijkheid en respect voor diversiteit

Op de tweede plaats vraagt alledaags beleidswerk van sociaal werkers om **reflectie op het handelen in samenwerking met anderen**. Sociaal werkers handelen namelijk steeds meer in netwerken met andere professionals die vanuit andere perspectieven en belangen kijken. Hierdoor is de professionele discretie waarmee invulling wordt gegeven aan beleid steeds meer een collectieve aangelegenheid (Visser & Kruijven 2021, Møller 2021). Je moet samen telkens weer op casusniveau bepalen wat er aan de hand is en wat goed handelen is. Om in interactie met anderen goed werk te kunnen leveren, vraagt dus van de sociaal werker om ook de perspectieven van andere professionals te begrijpen. Dat is bijvoorbeeld nodig om een ander te overtuigen dat een uitzondering op de regel nodig is wanneer reguliere protocollen onrechtvaardig uitwerken voor een cliënt (Berg et al. 2024a).

Op de derde plaats vraagt alledaags beleidswerk van sociaal werkers om **reflectie op de beleidsopdracht in relatie tot de beroepscode**. De realiteit is dat in Europa en ook in Nederland beleid wordt gevoerd waardoor sociaal werkers steeds vaker tegen morele en professionele dilemma's aanlopen (Kampen 2024). Het vermogen tot sociale reflectie is een belangrijke voorwaarde om in dat geval te bepalen wat goed professioneel handelen is. Wat doe je bijvoorbeeld als beleid gevoerd wordt dat strijdig is met mensenrechten? Binnen Europa is extreem-rechts beleid in opkomst en in Nederland is momenteel een wet in de maak die het strafbaar maakt om mensen zonder verblijfstatus te helpen. Het is niet ondenkbaar dat je als sociaal werker in een situatie komt waarin het uitvoering geven aan de wet strijdig lijkt met de beroepsethiek.

Goed handelen als policy practitioner vraagt kortom een verdiept vermogen van sociaal werkers om te reflecteren op hun handelen in relatie tot cliënten, in samenwerking met andere professionals en binnen een veranderlijke beleidscontext. Het lijkt er vooralsnog niet op dat sociaal werkers de hiervoor benodigde vaardigheid tot kritische reflectie voldoende beheersen. In de opleidingen raakt reflectie namelijk veelal vernauwt tot zelfreflectie, waarbij de context en anderen naar de achtergrond verdwijnen (Linders et al. 2024, Steenvoorde et al. 2025). Om de benodigde vaardigheden van de sociaal werker als “reflective policy practitioners” (Schön 2017) verder te ontwikkelen, kan gewerkt worden aan een combinatie van sociale reflectie, onderzoekend vermogen en het vermogen om te contextualiseren (Schön & Rein 1995, Kesic et al. 2021, Botman & Tirions 2021).

Om sociale professionals in staat te stellen om tegenwicht te bieden aan afbraak van sociale grondrechten, zou daarnaast een stevige beroepsethiek een belangrijk onderdeel moeten zijn van de socialisatie en scholing van de sociaal werker (Botman en Gradener 2019). Een belangrijke voorwaarde hiervoor is dat de beroepsgroep positie inneemt en sociaal werkers ondersteunt zodat de verantwoordelijkheid niet geheel bij het individu terechtkomt. Hiervoor is een heel duidelijk normatief kader vanuit de beroepsgroep nodig dat daarin steunt. Er kan hierbij voorbeeld worden genomen aan de medische professies. Een arts legt bij de beëdiging een eed af. Daarvoor zijn ze tuchtrechtelijk aansprakelijk en ze kunnen zich daarop ook beroepen indien die zich (juridisch) moet verantwoorden voor gemaakte keuzes. Zoals Bruins ook betoogt in het Vakblad Sociaal werk (2024), is dit een positie waar het sociaal werk naar kan streven. Het afleggen van een beroepseed kan bijdragen aan professioneel geweten en een verankering van het handelen in gemeenschappelijke waarden van de beroepsgroep, mits het een juridische basis heeft. Op dit moment is het nog onduidelijk hoe dit in de opleidingen leeft.

Rol 2. BELEIDSPARTNER: MEEWERKEN IN BELEIDSPROCESSEN

Het signaleren van knelpunten in beleid op basis van praktijkervaringen en effectief agenderen/aandragen van oplossingen vraagt om begrip van hoe beleidsprocessen werken en om vaardigheden in beleidsbeïnvloeding.

Soms komen sociaal werkers in de praktijk problemen tegen die vragen om structurele oplossingen en aanpassing in beleid. Wanneer de sociaal werker de vaardigheid van sociale reflectie weet te combineren met contextualiseren en onderzoekend vermogen, helpt dat om (samen met burgers) tot een goede analyse te komen wat er aan de hand is en wat er moet veranderen. Vervolgens kan je burgers ondersteunen om problemen te agenderen en oplossingen aan te dragen, of dat zelf doen. Daarvoor is het nodig om kennis te vergroten van hoe beleidsvorming werkt en hoe je daar invloed op kan uitoefenen. Als beleidspartner bijdragen aan beleidsprocessen vraagt om een verbreding van de rolidentiteit, kennis en vaardigheden van sociaal werkers.

In tegenstelling tot wat veel sociaal werkers denken, hebben veel beleidsmakers wel degelijk behoefte aan input uit de samenleving om hun werk beter te doen. Onderzoek laat zien dat beleidsmakers over het algemeen openstaan voor input in verschillende stadia van

beleidsvorming² (Brusseel et al. 2025). Dat is ook hun opdracht in de intieme verzorgingsstaat. Hier zou dus ruimte moeten zijn voor het sociaal werk om een betekenisvolle rol te (leren) spelen in beleidsprocessen. Dit is een uitdaging want met idealen alleen kom je niet tot beleidsverandering en sociale reflectie is niet genoeg. Je moet ook de ‘rules of the game’ begrijpen en goed spelen om gehoord te worden. Hierbij is het als sociaal werker handig om beleidsmakers (in het gehele politieke spectrum) niet als tegenstander te zien maar als (potentiële) bondgenoot, je moet dus kunnen contextualiseren. Beleidsmakers doen wat ze doen uit goede bedoelingen, vanuit hun eigen perspectief van wat het goede is. Als dat voor cliënten niet goed uitpakt, kan je beleidsmakers helpen om hun perspectief te verbreden. Een essentieel onderdeel van beleidswerk is daarom het beïnvloeden van hoe beleidsactoren naar een bepaalde situatie kijken en welk gevoel het bij hen oproept (Aukes et al. 2018, Berg et al. 2024a). Hiervoor is onderzoekend vermogen en sociale reflectie nodig. Het vertellen van een goed (client)verhaal dat aansluit bij politici en beleidsmakers kan helpen om een bepaalde situatie als een probleem te zien en urgentie te voelen om er iets aan te doen.

Bijdragen aan beleidsverandering is echter niet makkelijk. Uit onderzoek blijkt dat succesvolle policy practitioners bepaalde karakteristieken en vaardigheden hebben om een aantal cruciale strategieën in te zetten (Mintrom 2019). Zo moet de policy practitioner niet alleen sociaal sensitief, geloofwaardig en vasthoudend zijn, maar ook strategisch kunnen denken, en vanuit een degelijk begrip van de perspectieven en wat belangrijk is voor anderen kunnen netwerken en communiceren. Dit alles is nodig om beleidsideeën effectief te *framen* en om de kracht van netwerken en coalities te mobiliseren. In de wetenschappelijke ‘policy entrepreneurship’ literatuur zijn deze benodigde karakteristieken, vaardigheden en strategieën in detail beschreven. Deze kennis kan worden gebruikt om op pragmatische wijze invulling te geven aan (bij)scholing van sociaal werkers. De hiervoor beschreven vaardigheden kan de sociaal werker inzetten om op te treden als vertegenwoordiger van burgers (van de Bovenkamp &

² Waarbij onderscheid kan worden gemaakt tussen:

Agendabepaling: geïdentificeerde problemen onder de aandacht brengen van beleidsmakers

Beleidsformulering: Mogelijke oplossingen of beleidsopties ontwikkelen om de geïdentificeerde problemen aan te pakken. Dit omvat vaak onderzoek, analyse en overleg met belanghebbenden.

Besluitvorming: De voorgestelde beleidsopties evalueren en beslissingen nemen over het te voeren beleid. Deze stap kan onderhandelingen en compromissen tussen verschillende belanghebbenden omvatten.

Beleidsimplementatie: Het gekozen beleid in de praktijk brengen. Dit omvat het ontwikkelen van regelgeving, de toewijzing van middelen en de coördinatie tussen verschillende instanties en belanghebbenden.

Monitoring en evaluatie: De effectiviteit van het geïmplementeerde beleid beoordelen, de resultaten meten en bepalen of het beleid de beoogde doelen bereikt.

Beleidsherziening: Op basis van de evaluatieresultaten de nodige aanpassingen of herzieningen doorvoeren om het beleid te verbeteren of nieuwe problemen aan te pakken.

Vollaard 2017), en ook om (groepen) burgers te ondersteunen om zelf deel te nemen in beleidsprocessen. Bijvoorbeeld om burgers te helpen om te komen tot een goede probleemanalyse waarin ook de belangen van anderen worden meegewogen. En om te komen tot een goede onderbouwing, een effectieve framing van het probleem en de beoogde oplossing, het bouwen van een netwerk met medestanders, en het vinden van ingang bij invloedrijke beleidsactoren.

Succesvolle toepassing van strategieën voor beleidsverandering is ook een kwestie van timing. Zoals beschreven door Cairney (2018), hebben beleidsmakers vaak pas aandacht voor een probleem als de context hen in het moment daartoe aanzet. Bijvoorbeeld door een verandering in publieke opinie, het onder de aandacht komen van onderzoeksresultaten, of een incident dat in de media wordt uitgelicht. Dan ontstaat een zogenaamde ‘window of opportunity’ waarin beleidsmakers meer bereid zijn en/of meer ruimte hebben om beleidsveranderingen te bewerkstelligen. Denk bijvoorbeeld aan de berichtgeving en publieke verontwaardiging over een vrouw die haar bijstandsuitkering moest terugbetalen omdat haar moeder boodschappen voor haar deed, en natuurlijk de toelagenaffaire. Beide gebeurtenissen verhogen de veranderingsbereidheid van politici en beleidsmakers en bieden tevens een frame van betekenis om verandering aan ‘op te hangen’. Dit betekent op de eerste plaats dat ‘politisierend’ sociaal werkers zich goed bewust moeten zijn van maatschappelijke ontwikkelingen. Op de tweede plaats betekent dit dat coalities op voorhand gevormd moeten worden zodat wanneer een window of opportunity zich aandient er gebruik van kan worden gemaakt (ibid).

Het vermogen van sociaal werkers om invloed uit te oefenen binnen beleidsnetwerken valt of staat bij toegang. Op dit moment is het nog vrij ongebruikelijk dat sociaal werkers zijn ingebed in (lokale) beleidsnetwerken. Als het sociaal werk meer invloed wil kunnen uitoefenen op beleid dan zou (structurele) inbedding van de sociaal werker en de beroepsgroep in beleidsnetwerken een speerpunt moeten zijn.

Rol 3. BELEIDSACTIVIST: BELEID VAN 'BUITENAF' BEINVLOEDEN

Bijdragen aan het publieke debat om zo een context te creëren waarin beleid überhaupt kan veranderen

Zoals hiervoor beschreven zijn beleidsmakers in de regel meer geneigd om beleid te veranderen wanneer externe druk hen daartoe aanzet (Cairney 2018). De sociaal werker kan hieraan in de rol van beleidsactivist bijdragen door die druk van buitenaf te organiseren. Bijvoorbeeld door het zelf onder de aandacht brengen van onrecht via (sociale) media, of het faciliteren van groepen burgers in politieke of juridische actie. Hierbij is het belangrijk om ook in gesprek te blijven met de beleidsactoren van wie je verandering verwacht, en om realistisch, duidelijk, en tactisch te zijn in wat je precies van hen verwacht. Dit is belangrijk om te voorkomen dat je door beleidsmakers (primair) wordt gezien als last in plaats van als medestander om te komen tot goed beleid. Hoewel deze aanpak in principe door de individuele sociaal werker gebezigd kan worden (die verschillende rollen combineert), lijkt deze vorm van beleidsbeïnvloeding met name kansrijk wanneer sprake is van een gecoördineerde aanpak binnen coalities met medestanders binnen en buiten het vakgebied waarin verschillende rollen en kwaliteiten zijn vertegenwoordigd.

Een aanverwante strategie is om een oplossing voor een beleidsprobleem zelf in het klein uit te voeren om succesverhalen te verzamelen. Op die manier kan je aan beleidsmakers aantonen dat een gewenste beleidswijziging uitvoerbaar is en kan je aannemelijk maken wat het effect ervan zou zijn. Daarmee ontnem je beleidsmakers onzekerheid en maak je het makkelijker om tot beleidswijziging over te gaan. Ook hier werkt vermoedelijk vooral de integratie van voorgaande rollen.

Voor verdere uitwerking van deze activistische rol kan het veld inspiratie putten uit bredere literatuur over beleidsactivisme, waarin drie nauw verbonden dimensies worden onderscheiden: voelen, organiseren en benoemen. Werk over de affectieve kant van activisme onderstreept hoe mensen aanvoelen dat er iets mis is, hoe zij hoop kunnen vasthouden en berusting en verbittering voorkomen. Solnit (2016) beschrijft activisme als geworteld in 'hope in the dark': handelen zonder garanties, in het vertrouwen dat ogenschijnlijk kleine interventies kunnen bijdragen aan bredere veranderingen. Anderson (2017) laat zien hoe hoop op het niveau van micropolitiek werkt: door alledaagse disposities te vormen en bepaalde vormen van

collectieve actie denkbaar te maken. Voor sociaal werkers suggereert dit dat politiserende praktijk niet alleen cognitief en strategisch is, maar ook emotioneel: het gaat om het vasthouden van een gevoel dat verandering mogelijk is, terwijl onzekerheid en grenzen worden erkend. Tegelijkertijd onderzoekt recente literatuur hoe activisme kan worden ingebed in alledaagse praktijken en over langere tijd volgehouden. Julien (2024) analyseert ‘alledaags activisme’ als de beweging van diffuse onrust naar concrete, gesitueerde actie in de context van de klimaatcrisis, en benadrukt dat activisme niet beperkt hoeft te blijven tot spectaculaire protestvormen. Duyvendak (2024) biedt een algemener ‘recept’ voor maatschappelijke verandering, waarin campagnes, allianties, agendering en timing over langere perioden in elkaar grijpen. Hayes en Kaba (2023) staan een ‘revolutie van wederkerige zorg’ voor en benadrukken dat duurzaam activisme wordt opgebouwd via relaties, wederzijdse steun en aandacht voor het welzijn van alle betrokkenen. Naar sociaal werk vertaald suggereren deze bijdragen dat beleidsactivisme kan variëren van laagdrempelige, alledaagse handelingen (zoals publiekmakingen of gezamenlijke acties met cliënten) tot meer langdurige organisatie in netwerken en coalities, en dat zorg voor deelnemers - inclusief sociaal werkers zelf - een integraal onderdeel is van effectief, langdurig activisme. Tot slot bieden deze auteurs een gedeeld vocabulaire dat richting kan geven bij het werken aan de affectieve en organisatorische dimensies van beleidsactivisme en sociaal werkers kan helpen hun politiserende praktijken te articuleren en te legitimeren.

Wat betekenen de verschillende rollen voor werken met burgers?

Sommige (groepen) burgers zullen op basis van bepaalde behoeften of ervaren problemen zelf invloed willen uitoefenen op beleid en hierbij hulp vragen aan sociale professionals. Om te bepalen wat goed handelen is in het ondersteunen van burgers bij beleidsparticipatie en beïnvloeding, is het voor sociaal werkers belangrijk om eerst een goede analyse te maken van de verschillende belangen en of hoe de doelen zich verhouden tot de beroepscode³. Alleen op basis van een gedegen analyse van de situatie en kennis van hoe beleid en beleidsbeïnvloeding werkt, kan je bepalen of (en hoe) je burgers in het politieke proces kan ondersteunen of vertegenwoordigen. Je kan vervolgens voor burgers als gids of bondgenoot

³. Wat doe je bijvoorbeeld als burgers zich willen verzetten tegen de komst van een AZC? Of wanneer de belangen van de ene groep strijdig zijn met die van een andere groep (Tonkens 2021)? Of omgekeerd: soms wordt er van bepaalde groepen burgers expliciet gevraagd om deel te nemen aan beleidsprocessen en wordt van sociaal werkers verwacht hierbij een rol te spelen. Ook dan is het nodig om eerst tot een kritische analyse te komen van de situatie. Wat doe je als bijvoorbeeld blijkt dat het inspraakproces de belangen van de burger niet dient, maar bijvoorbeeld een verkapte bezuinigingsmaatregel betreft die wordt gelegitimeerd onder het mom van burgerparticipatie?

fungeren in een wereld waarvan zij de spelregels veelal (nog) niet kennen, maar waarin ze wel worden verwacht te participeren. Tegelijkertijd is de sociaal werker die vanuit een vertegenwoordigingsclaim sociaal onrecht wil agenderen afhankelijk van de betreffende burgers als bondgenoot (zie: van de Bovenkamp & Vollaard 2017). Bijvoorbeeld voor het verzamelen van argumenten, bewijs en voor steunbetuiging. Welke rol de sociaal werker dus ook speelt, er is altijd sprake van wederzijdse afhankelijkheid.

Verhouding tussen rollen van beleidswerker, beleidspartner, en beleidsactivist

Een grotendeels open vraag is nog hoe de verschillende rollen die sociaal werkers als policy practitioner kunnen spelen zich in de praktijk tot elkaar verhouden. Het is denkbaar dat het niet (altijd) mogelijk is voor de individuele sociaal werker om alle rollen tegelijk en zonder risico te spelen. Bijvoorbeeld wanneer activistisch handelen de samenwerkingsrelatie met gevestigde beleidsactoren en daarmee je positie van beleidswerker of je rol als beleidspartner in de weg zit. Tegelijkertijd zijn er voorbeelden uit de praktijk waar de rollen elkaar kunnen versterken. Denk bijvoorbeeld aan het activisme van Michelle van Tongerloo (hoewel het tussen beleidsambtenaren verschilt in hoeverre haar activisme als bijdrage of last wordt ervaren).

Praktijkonderzoek zal moeten uitwijzen in hoeverre en onder welke condities de rollen van beleidswerker, beleidspartner en beleidsactivist elkaar versterken of onderling spanning veroorzaken. De voorlopige aanname dat van enige spanning sprake zal zijn, maakt het in ieder geval aannemelijk dat binnen de beroepsgroep verschillende mensen nodig zijn in verschillende rollen. Voor effectieve beleidsbeïnvloeding is het vermoedelijk nodig dat sociale professionals (en burgers) vanuit verschillende posities en rollen gecoördineerd samenwerken aan beleidsverandering. Voor verdere uitwerking hiervan in de praktijk kan gebruik worden gemaakt van de multiple-policy streams theorie (Hoefer 2022, Gall & Weiss-Gall 2020, DeLeo et al. 2024).

Tot slot is het goed om te erkennen dat het verschuiven van rollen voor sociaal werkers vraagt om moed en niet zonder risico is. Het agenderen van onrecht op gemeentelijk- of organisatieniveau kan leiden tot loyaliteitsvraagstukken, frictie met de werkgever, en kan je iets kosten in je carrière. Of wanneer ‘politiseren’ onvoldoende is ingebed in het takenpakket kan het een persoonlijke investering worden (Lavee 2021) ten koste van het persoonlijk welzijn.

Concluderende aandachtspunten

De beweging naar de intieme verzorgingsstaat creëert een context waarbinnen het sociaal werk een grote(re) rol kan spelen in beleidsvorming. De vraag is of het in het debat centraal gestelde concept van *politiseren* hiervoor voldoende houvast biedt. Het is vermoedelijk beter om hiernaast te verkennen hoe sociaal werkers als *policy practitioners* een positieve bijdrage kunnen leveren aan de vorming-, implementatie en revisie van beleid, als bescheiden schakel in de beleidsketen. Het sociaal werk heeft waardevolle vaardigheden, kennis en ervaring in te brengen. Om dit over te brengen is echter een rolverbreding en professionaliseringsslag nodig. De hiervoor beschreven rollen van beleidswerker, beleidspartner en beleidsactivist (en de hiervoor benodigde vaardigheden en randvoorwaarden), zijn potentieel beloftevolle richtingen die de aandacht verdienen van sociaal werk onderwijs en -onderzoek. Er is niet één manier om sociaal werk te doen en het is ook prima als sociaal werkers alleen case werk willen doen en zich daarbij realiseren dat dat een vorm van alledaags beleidswerk is. Echter, voor de sociaal werkers die meer willen doen, zou het mogelijk moeten zijn om zich binnen het werkveld te specialiseren om ook de andere rollen te vervullen.

BRONNEN

- Anderson, B. (2017). Hope and micropolitics. *Environment and Planning D: Society and Space*, 35(4), 593–595.
- Aukes, E., Lulofs, K., & Bressers, H. (2018). Framing mechanisms: the interpretive policy entrepreneur's toolbox. *Critical Policy Studies*, 12(4), 406-427.
- Berg, J., Oldenhof, L., Putters, K., & van Wijngaarden, J. (2024a). Which cliënt is worthy of using discretion? Analysing storytelling practices of Dutch street-level bureaucrats in inter-departmental settings. *Journal of Social Policy*, 1-20.
- Berg, J., van Wijngaarden, J., Oldenhof, L., (2024b). *Ruimte voor geldschenken in vertrouwen. Over experimenterend leren, controversie en betekenisgeving bij het Bouwdepot en vergelijkbare aanpakken*. Erasmus School of Health Policy and Management.
- Berkes, F. (2009). Evolution of co-management: role of knowledge generation, bridging organizations and social learning. *Journal of environmental management*, 90(5), 1692-1702.
- Berlant, L., (2011). *Cruel optimism*. London: Duke University Press.
- Boone, K., Boutsen, T., Raeymaeckers, P., De Corte, J., Dhont, F., Hermans, K., ... & Vanderhulst, N. (Eds.). (2022). *Publiek gaan!: Politiserend handelen in het sociaal werk*. Garant Uitgevers.
- Botman, S., & Gradener, J. (2019). *Maak rechtvaardigheid tot kloppend hart onderwijs aan sociaal professionals*. Sociale vraagstukken [Online].
- Botman, S., & Tirions, M. (2021). Zygmunt Bauman: leven in een vloeibare moderniteit. In P. Raeymaeckers, J. Gradener, S. Van Dam, S. Borman, K. Driessens, J. Boxtaens, & M. Tirions (Eds.), *Denken over Sociaal Werk* (pp. 93-112). Uitgeverij Acco.
- Bovens, M., Keizer, A. G., & Tiemeijer, W. (2017). Weten is nog geen doen: een realistisch perspectief op redzaamheid. *WRR Rapporten aan de Regering*, (97).
- Brandsen, T., Evers, A., Cattacin, S., & Zimmer, A. (2016). The good, the bad and the ugly in social innovation. *Social innovations in the urban context*, 303-310.
- Brown, R. R., Farrelly, M. A., & Loorbach, D. A. (2013). Actors working the institutions in sustainability transitions: The case of Melbourne's stormwater management. *Global Environmental Change*, 23(4), 701-718.
- Bruins, J.W. (2022). *Sociaal activisme is geen kerntaak van sociaal werk*. Sociale vraagstukken [online].
- Brusseel, A., Raeymaeckers, P., & Verschuere, B. (2025). How Can Nonprofit Policy Advocacy Influence Policymakers? A Factorial Survey Experiment on the Effects of Nonprofit Advocacy Strategies on Policymakers' Willingness to Act. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 54(2), 241-266.

- Buitink, J., & Ebskamp, J. (2019). *Moresprudentie: ethiek en beroepscode in het sociaal werk*. ThiemeMeulenhoff.
- Capano, G., & Galanti, M. T. (2021). From policy entrepreneurs to policy entrepreneurship: Actors and actions in public policy innovation. *Policy & Politics*, 49(3), 321-342.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). (2025). *Monitor Brede Welvaart en & de Sustainable Development Goals 2025*.
- Cohen, N. (2021). *Policy entrepreneurship at the street level: Understanding the effect of the individual*. Cambridge University Press.
- D'cruz, H., Gillingham, P., & Melendez, S. (2007). Reflexivity, its meanings and relevance for social work: A critical review of the literature. *British journal of social work*, 37(1), 73-90.
- de Brabander, R. (2022). *Politisierend sociaal werk zou vanzelfsprekend moeten zijn voor de beroepsvereniging*. Sociale vraagstukken [online].
- De Konink, A. (2025). *The Intimate State: Remaking Political Landscapes in the Netherlands*. Oratie juni 2025.
- DeLeo, R. A., Zohlnhöfer, R., & Zahariadis, N. (2024). *Multiple streams and policy ambiguity*. Cambridge University Press.
- Duyvendak, W. (2024). *Recept voor maatschappelijke verandering*. Hollands Diep.
- Gal, J., & Weiss-Gal, I. (2020). Social workers and the policy process: When does opportunity knock?. *Journal of Policy Practice and Research*, 1(1), 6-22.
- Gebhardt, W., & Feijten, P. (2022). *Mensbeelden bij beleid*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Granovetter, M. (1983). The strength of weak ties: A network theory revisited. *Sociological theory*, 201-233.
- Grünfeld, S. (2021). *Dilemma's van Tonkens versimpelen de werkelijkheid*. Sociale vraagstukken [online].
- Hayes, K., & Kaba, M. (2023). *Let this radicalize you: Organizing and the revolution of reciprocal care*. Haymarket Books.
- Hermans, K., (2014). De signaalfunctie en structureel sociaal werk. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*. 3(23).
- Hochschild, A. R. (2018). *Strangers in their own land: Anger and mourning on the American right*. The New Press.
- Hoefer, R. (2022). The multiple streams framework: understanding and applying the problems, policies, and politics approach. *Journal of Policy Practice and Research*, 3(1), 1-5.

- Hoefler, R. (2023). The Advocacy Coalition Framework—a Must-Know for Macro Social Work Practice, Research, and Education. *Journal of Policy Practice and Research*, 4(1), 1-4.
- Ipsos. (2025). *Ipsos Happiness Index 2025*. Online: <https://www.ipsos.com/nl-nl/wereldwijde-inzichten-ten-opzichte-van-geluk-en-kwaliteit-van-leven>
- Julien, C. (2024). *Alledaags activisme: van onrust naar daadkracht in het klimaat tijdperk*. Nieuw Amsterdam.
- Kampen, T. (2024). Gespleten loyaliteit: Sociaal werkers in morele nood. Oratie oktober 2024. Online: https://research.uvh.nl/ws/portalfiles/portal/63468331/Thomas_Kampen_Oratie_2024.pdf
- Kaulingfreks, F. (2022). *Bruins zit ernaast: politiseren is meer dan verzet plegen, en hard nodig bovendien*. Sociale vraagstukken [online].
- Kesic, J., Krijnen, P., Linders, L., (2021). Liever sociale reflexiviteit dan individuele reflectie. *Lessen voor het hbo-onderwijs*. In: R. de Brabander, F. Kaulingfreks, M. Ham (eds.), *Sociaal Weerwerk*. Van Gennep.
- Knevel, J. (2023). *Sociaal werk als mensenrechtenberoep mist fundering en verankering*. Sociale vraagstukken [online].
- Koeter, L. (2022) *Beroepsprofiel van de Sociaal Werker*. Utrecht: BPSW
- Lavee, E. (2022). Walking the talk of social equity? Street-level bureaucrats' decisionmaking about the provision of personal resources. *The American Review of Public Administration*, 52(1), 3–14.
- Lavee, E., & Cohen, N. (2019). How street-level bureaucrats become policy entrepreneurs: The case of urban renewal. *Governance*, 32(3), 475-492.
- Liefhebber, S., Radema, D., van Dam, C., Hens, H. (ed), Weyburg, D. (red). (2018). *Beroepsprofiel voor de sociaal werker*.
- Linders, L., J. Kesic & N. Hermens (red.) (2024). *Kijk naar de context! Hoe sociaal werkers bijdragen aan sociale verandering en empowerment*. Bussum: Coutinho
- Lipsky, M. (2010). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public service*. Russell Sage Foundation.
- Marston, G., & McDonald, C. (2012). Getting beyond 'heroic agency' in conceptualising social workers as policy actors in the twenty-first century. *British Journal of Social Work*, 42(6), 1022-1038.
- Maynard-Moody, S., and Musheno, M. (2022). *Cops, teachers, counselors: Stories from the front lines of public service*. University of Michigan Press.
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2022). *Integraal Zorgakkoord. Samen werken aan gezonde zorg*.

- Mintrom, M. (2019). So you want to be a policy entrepreneur?. *Policy design and practice*, 2(4), 307-323.
- Mintrom, M., & Norman, P. (2009). Policy entrepreneurship and policy change. *Policy studies journal*, 37(4), 649-667.
- Moenandar, S. J., Beerends-Pavlovic, S., Van den Berg, B., & Coughlan, G. (2022). A Brave New Internet: Hacking the Narrative of Mark Zuckerberg's 2021 Introduction of the Metaverse. *Narrative Works*, 11, 125-148.
- Møller, A. M. (2021). Deliberation and deliberative organizational routines in frontline decision-making. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 31(3), 471-488.
- Nair, S., & Howlett, M. (2016). Meaning and power in the design and development of policy experiments. *Futures*, 76, 67-74.
- Noordegraaf, M. (2020). Protective or connective professionalism? How connected professionals can (still) act as autonomous and authoritative experts. *Journal of professions and organization*, 7(2), 205-223.
- Nothdurfter, U., & Hermans, K. (2018). Meeting (or not) at the street level? A literature review on street-level research in public management, social policy and social work. *International Journal of Social Welfare*, 27(3), 294-304.
- O'Connor, K. J. (2017). Happiness and welfare state policy around the world. *Review of Behavioral Economics*, 4(4), 397-420.
- Putters, K. (2024). *Navigeren op het smalle pad naar brede welvaart: Maatschappelijke transitie en ons poldermodel*. Tilburg University.
- Raad voor Volksgezondheid en Samenleving. (2021). *Machtige mensbeelden*.
- Reisch, M., & Jani, J. S. (2012). The new politics of social work practice: Understanding context to promote change. *British Journal of Social Work*, 42(6), 1132-1150.
- Reurink, A., Nierop, A., Thijsen, N., Rodenburg, N., Malet, Y. (2025). *De tijd waarin wij leven*. Wiardi Beckman Stichting. Online: <https://wbs.nl/publicaties/de-tijd-waar-in-we-leven>
- Roosma, F. (2024). *Onbehagen omsmeden tot vernieuwingkracht: Over het onbehagen in de verzorgingsstaat en democratische interventies die het weg kunnen nemen*. Uitgeverij Van Gennep.
- Rouwhorst, Z. (2022). *The Dutch childcare allowance affair is not unique! A comparative case study of Norwegian, Australian and Dutch social security scandals*. ICTU. Online: <https://staatvandeuitvoering.nl/international-case-comparison-social-security-scandals/>
- Scholte, M., (2018). *Op de barricaden?! Over sociaal werk, probleemfiguraties en de aanpak van structurele problemen in het sociaal domein*. Marie Kamphuis Lezing

- Schön, D. A. (2017). *The reflective practitioner: How professionals think in action*. Routledge.
- Schön, D.A., Rein, D. (1995) *Frame Reflection. Toward the Resolution of Intractable Policy Controversies*. New York: Basic Books
- SCP. (2025). *Nederland vraagt om daadkracht en realistische oplossingen*. Online: <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2025/07/09/nederland-vraagt-om-daadkracht-en-realistische-oplossingen>
- Solnit, R. (2010). *Hope in the dark: The untold history of people power*. Canongate Books.
- Stachowiak, S. (2013). *Pathways for change: 10 theories to inform advocacy and policy change efforts*. Center for Evaluation Innovation. Online: https://www.orsimpact.com/DirectoryAttachments/132018_13248_359_Center_Pathways_FINAL.pdf
- Steen Voorde, J., van Dijk, M., Linders, L. (2025). *Student Social Work, individuele hulpverlening is te beperkt*. Sociale vraagstukken [online].
- Tonkens, E. (2021). *Politisering van sociaal werk voorbij links populisme*. Marie kamphuislezing.
- van de Bovenkamp, H., & Vollaard, H. (2017). De democratische kwaliteit van gekozen en niet-gekozen vertegenwoordiging in gemeenten. *Bestuurswetenschappen*, 71(1), 5-22.
- van Eeden, J. (2022). *Onrecht verhelpen door het aan te kaarten*. Sociale vraagstukken [online].
- Veldboer, L. (2019) *Sociaal werk: niet politiseren maar laveren*. Sociale vraagstukken [online].
- Veldboer, L., Engbersen, R., Hooghiemstra, E., Jansen, J., Koeter, L., Repetur, L., Rozer, J., & Sprinkhuizen, A. (2022). *Lexicon nabijheid en sociaal werk*. Amsterdam: Van Genneep.
- Vereniging Hogescholen. (2023). *De Sociaal professional als sociaal veranderaar*. Sectorplan Hogere Sociale Studies.
- Verwey-Jonker Instituut, Movisie. (2024). *Sociale basis versterken, investeren in de toekomst. Verandertheorie sociale basis voor overheden en maatschappelijke partners*.
- Visser, E. L. (2024). *Customized interactions: how street-level practitioners, managers, and policymakers accomplish and challenge the provision of customized social services* (Doctoral dissertation, Sl: sn).
- Visser, E. L., & Kruijven, P. M. (2021). Discretion of the future: Conceptualizing everyday acts of collective creativity at the street-level. *Public Administration Review*, 81(4), 676–690.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. (2023). *Grip. Het maatschappelijk belang van persoonlijke controle*. WRR-rapport 108. Den Haag: WRR.

Wilkinson, R. G., & Pickett, K. (2009). *The spirit level: Why more equal societies almost always do better* (Vol. 6). London: Allen Lane.

Zacka, B. (2017). *When the state meets the street: Public service and moral agency*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.